

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

БАРУЛІНОЇ Ірини Юріївни

на тему: «Економічне обґрунтування міських агросистем в умовах урбаністичного розвитку під впливом кліматичних змін»,
що подана на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дослідження

Сучасні урбанізовані території, з огляду на динамічне зростання населення та наростання кліматичних аномалій, опинилися перед низкою критичних викликів. По-перше, зростання антропогенного навантаження на довкілля потребує впровадження високоефективних та екологічно збалансованих форм господарювання. Зокрема, в умовах стрімкої урбанізації, коли кількість міського населення перевищує можливості існуючих інфраструктурних систем, виникає нагальна потреба в оптимізації територіального планування, диверсифікації джерел продовольчого забезпечення та формуванні доданої вартості у межах міських агломерацій. По-друге, вплив кліматичних змін (різкі температурні коливання, посухи, підвищення рівня світового океану, зниження біорізноманіття тощо) вимагає застосування адаптаційних стратегій, здатних підтримати економічну стійкість і продовольчу безпеку громад.

У цьому контексті міські агросистеми виступають ефективним механізмом не лише для забезпечення міських жителів свіжою сільськогосподарською продукцією, а й для забезпечення низки важливих еколого-економічних функцій: скорочення логістичних витрат, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, зменшення вуглецевого сліду та оптимізація використання водних і земельних ресурсів. При цьому виникає необхідність у науковому обґрунтуванні економічної доцільності

таких систем, адже лише завдяки чітко розробленим фінансовим, організаційним і правовим механізмам можна забезпечити їхню довгострокову окупність та інтеграцію в міські стратегії сталого розвитку.

Особливої ваги тема набуває в умовах відбудови інфраструктури й економіки українських міст після воєнних руйнувань. Запровадження міських агросистем, які відповідають принципам економічної рентабельності, соціальної згуртованості та екологічної безпеки, може стати каталізатором пришвидшеного відновлення: це і нові робочі місця, і стимулювання внутрішніх інвестицій, і запровадження інноваційних технологій з нульовим або мінімальним негативним впливом на довкілля. Водночас зростає потреба у розробленні методологічно чіткого підходу до оцінювання та порівняльного аналізу ефективності різних форм міського агровиробництва, зокрема для формування обґрунтованих управлінських рішень і напрямів державної або муніципальної підтримки.

Таким чином, дисертаційна робота, спрямована на розроблення економічного підґрунтя функціонування міських агросистем в умовах інтенсифікації урбаністичних процесів та кліматичних викликів, є надзвичайно затребуваною і безпосередньо сприяє формуванню сучасної парадигми збалансованого розвитку міських територій.

Структура та зміст основних положень дисертаційної роботи

Структура та зміст основних положень дисертаційної роботи логічно відображають стратегічну послідовність дослідження: від концептуально-теоретичних засад і виявлення нагальних викликів сучасної урбанізації до розробки й апробації практичного інструментарію оцінювання ефективності міських агросистем.

Основний зміст роботи викладено на 207 сторінках комп'ютерного тексту, що складається зі вступу, трьох розділів, висновків та рекомендацій виробництву. Дисертація містить 9 таблиць та 38 рисунків, а список використаних джерел налічує 164 найменування, що засвідчує ґрунтовність теоретичної та емпіричної бази дослідження.

У першому розділі здійснено поглиблене теоретичне осмислення природи міських агросистем в контексті антропогенних чинників і стрімких кліматичних змін. Виокремлено передумови, які зумовляють необхідність перегляду традиційних підходів до просторового планування з огляду на посилення урбаністичного тиску та виклики зміни клімату. Шляхом критичного аналізу міжнародних концепцій «urban agriculture» (міське сільське господарство) розширено уявлення про багатовекторну сутність міських агросистем. Відзначено відсутність в Україні єдиної усталеної дефініції сільськогосподарської діяльності в межах міських територій, що підштовхнуло дисертантку до вперше сформульованого національного визначення поняття «міські агросистеми». У рамках розділу також запропоновано національну типологію міських агросистем, у якій послідовно інтегровано економічні, екологічні та соціальні чинники, що зумовляють багатофункціональну роль таких агровиробничих утворень в умовах урбанізованого середовища.

У другому розділі увагу зосереджено на аналітико-прикладних аспектах функціонування міських агросистем та їхньому мультивекторному впливі на сталий розвиток громад. Насамперед розглянуто вагомий внесок агросистем у реалізацію глобальних Цілей сталого розвитку, зокрема в частині екологічної оптимізації (зменшення вуглецевого сліду, впровадження відновлюваних

джерел енергії, збереження біорізноманіття), удосконалення управління водними ресурсами й формування соціального капіталу. Ґрунтовно висвітлено економічні чинники, що визначають дієздатність міських агросистем: створення нових робочих місць, розвиток локальних ринків, розширення можливостей малого і середнього підприємництва. Особливо наголошено на ролі інновацій (вертикальне фермерство, ґідропоніка, аеропоніка), які підсилюють конкурентоспроможність таких проєктів. Крім того, визначено комплексні екологічні переваги (скорочення відходів, поліпшення якості повітря) та соціальні вигоди (інклюзія вразливих верств, підвищення екологічної обізнаності населення). Виокремлено основні виклики, здатні уповільнювати ефективно впровадження міських агросистем: регуляторні обмеження, дефіцит фінансових ресурсів, недостатній рівень муніципальної підтримки.

Третій розділ містить найважливіший методичний і прикладний доробок авторки, презентуючи «Індекс сталості міських агросистем», який є кульмінацією дослідницької розробки. Запропонований індекс охоплює 30 показників, систематизованих за трьома ключовими векторами: економічним (наприклад, окупність інвестицій, рівень рентабельності, податкові надходження), екологічним (застосування відновлюваних ресурсів, ефективно управління відходами) та соціальним (інклюзивність зайнятості, соціальне підприємництво, підтримка вразливих груп). Проведена апробація методики на прикладі шести різних міських агросистем підтвердила її функціональну гнучкість та універсальність. Результати дозволили виявити варіативність економічного, екологічного та соціального впливу в залежності від масштабів, технологій і пріоритетів діяльності. На підставі одержаних даних окреслено шляхи вдосконалення як бізнес-

моделей, так і управлінських рішень, орієнтованих на розширення впливу агросистем на розвиток міських територій і підвищення їхньої стійкості до зовнішніх шоків. Завершальною частиною розділу стали конкретизовані пропозиції з інтеграції міських агросистем у економіко-правовий простір України, передусім шляхом стимулювання цільових інвестицій, модернізації регуляторних підходів і активного залучення громади.

Узагальнений зміст дисертації демонструє послідовну еволюцію наукових ідей: перший розділ формує концептуальний базис та вперше обґрунтовує національну дефініцію міських агросистем і їхню типологію, другий розділ концентрується на багатоаспектних впливах цих агросистем у руслі досягнення сталого розвитку, а третій завершує логіку дослідження розробкою й практичною перевіркою оригінальної методики «Індекс сталості міських агросистем», пропонуючи конкретні управлінські рішення. Запропоновані у роботі положення мають як суттєве теоретичне, так і високе прикладне значення, що підтверджує актуальність, новизну та інноваційний характер проведеного дослідження.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи зумовлена, насамперед, ретельним застосуванням комплексу сучасних методів наукового пізнання, послідовною логікою дослідження та системним підходом до аналізу проблеми міських агросистем. Авторка ґрунтовно опрацювала теоретичний і практичний доробок з означеної тематики, що засвідчено широким спектром опрацьованих джерел, а також врахуванням міжнародних дослідницьких тенденцій і національних реалій.

Насамперед варто відзначити:

- Коректне використання загальнонаукових і спеціальних методів (аналізу й синтезу, індукції й дедукції, експертного опитування, кейс-стаді, порівняльного аналізу, економіко-математичного моделювання тощо) (с. 22-24). Залучення саме таких аналітичних інструментів дало змогу глибоко вивчити вплив міських агросистем на економічні, екологічні та соціальні складові міського середовища.
- Аргументовану структурування вибірки для апробації «Індексу сталості міських агросистем». Дисертанткою охоплено шість різнотипних міських агросистем, які відображають ключові моделі розвитку у вітчизняному та міжнародному практичному середовищі (п. 3,2 с. 198-211). Така вибірка забезпечила репрезентативність і дозволила виявити специфічні особливості функціонування різних форматів міського фермерства.
- Системну верифікацію здобутих результатів завдяки комплексному підходу до збору даних. Поєднання анкетування і спостережень за діяльністю агросистем у межах кейс-стаді підвищує достовірність висновків та мінімізує можливі суб'єктивні похибки (пп. 3.1.1. с. 155 -156).
- Наукову коректність запропонованого підходу «Індекс сталості міських агросистем», який спирається на кількісне оцінювання тридцяти індикаторів, рівномірно розподілених за економічними, екологічними і соціальними аспектами (пп. 3.1.2. с. 158-198). Його застосування продемонструвало здатність інтегровано оцінювати різноаспектний вплив міських агросистем. Показники, що увійшли до структури індексу, мають як теоретичне обґрунтування в науковій літературі, так і прикладне підтвердження за результатами емпіричного дослідження.

- Послідовну логіку у формулюванні рекомендацій, що впливають безпосередньо з результатів комплексного аналізу впливу агросистем на міську економіку, довкілля й соціальний простір. Запропоновані практичні заходи (щодо інтеграції агросистем у просторове планування, удосконалення нормативно-правового середовища, фінансового стимулювання та моніторингу) узгоджуються з виявленими авторкою проблемами й підтверджують високий ступінь релевантності сформульованих висновків (п. 3.3. с. 211-221).

Таким чином, достовірність основних теоретичних положень, висновків і рекомендацій забезпечується належною методологічною основою, репрезентативною емпіричною базою та різнобічною перевіркою результатів, отриманих у ході дослідження. Обґрунтованість викладених наукових тверджень підтверджується логічною несуперечливістю викладу, узгодженістю з результатами апробації «Індексу сталості міських агросистем» та відповідністю загальноприйнятим науковим критеріям об'єктивності й надійності. Усе це свідчить про високий рівень наукової культури виконаної дисертаційної роботи, адекватність застосованих підходів, а також про потенційну можливість впровадження здобутих напрацювань у практику муніципального управління та формування міської політики сталого розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів, їх теоретична і практична значущість

Наукова новизна одержаних результатів, їх теоретична і практична значущість полягає у комплексному переосмисленні ролі міських агросистем у формуванні сталого розвитку українських міст, з урахуванням післявоєнних реалій, кліматичних

загроз і потреб продовольчої безпеки. У дисертаційній роботі дисертантка вперше запропонувала національне визначення поняття «міські агросистеми», що адаптоване до соціально-економічних й екологічних умов України й охоплює їх інтеграцію в муніципальні стратегії. Також уперше розроблено національну типологію міських агросистем, яка синтезує ключові міжнародні підходи з урахуванням локальних викликів і створює фундамент для їх системного планування. Крім того, вперше запропоновано оригінальну методику оцінки ефективності міських агросистем у форматі «Індекс сталості міських агросистем», що ґрунтується на 30 індикаторах економічного, екологічного та соціального спрямування і дозволяє об'єктивно оцінювати багатовекторний вплив агросистем на громади.

У межах дослідження удосконалено підходи до оцінювання економічної, екологічної та соціальної результативності міських агросистем. Зокрема, зроблено акцент на фінансово-економічній стабільності, враховуючи можливості адаптації бізнес-моделей міських агросистем під умови обмежених ресурсів, воєнних викликів і підвищених екологічних ризиків. Така оновлена парадигма аналізу пропонує глибше розуміння того, як поєднувати соціальну активність та екологічну відповідальність із фінансовою доцільністю агровиробництва. Крім того, набуття подальшого розвитку отримали рекомендації щодо інтеграції міських агросистем у просторове планування територій (що посилює їхню економічну ефективність і екологічну стійкість), а також стратегії підтримки міських агросистем у процесі післявоєнного відновлення, де інвестування, фінансування та інноваційне управління мають стати рушійними чинниками для відбудови інфраструктури та соціальної згуртованості.

З теоретичного погляду дисертація суттєво збагачує наукове поле урбаністичної економіки й екологічного менеджменту, оскільки дає змогу розглядати міські агросистеми не лише як інструмент продовольчої безпеки, а й як комплексний механізм регулювання екологічних, соціальних та економічних процесів у містах. Запропоновані поняття, типологія та методичний інструментарій можуть бути використані у подальших міждисциплінарних дослідженнях і адаптовані для аналізу специфічних умов інших регіонів.

З практичного погляду, результати дисертаційної роботи мають пріоритетне значення для органів місцевого самоврядування, профільних міністерств та відомств, а також для інвесторів і громадських організацій, зацікавлених в інноваційних підходах до управління міськими ресурсами. Розроблена авторкою методика «Індекс сталості міських агросистем» є універсальним інструментом для оцінювання ефективності різноманітних агропроектів у міському середовищі, що дозволяє кількісно вимірювати їхню економічну рентабельність, екологічний вплив та соціальну релевантність. Це відкриває перед муніципалітетами можливість формувати обґрунтовані стратегії просторового планування, зосереджені на мінімізації негативних впливів урбанізації, розвитку соціального капіталу й підвищенні добробуту громадян.

Потенціал практичного застосування дослідження підтверджується тим, що низку рекомендацій і напрацювань уже впроваджено на регіональному рівні: зокрема, вони взяті на озброєння Головним управлінням Державної служби геодезії, картографії та кадастру у Херсонській області, Національною спілкою архітекторів України, Всеукраїнською спілкою громад, а також рядом комерційних та інжинірингових компаній. Такий

інтерес практичних суб'єктів свідчить про актуальність, багатогранність і високий рівень пропрацьованості пропонованих концепцій, що здатні оптимізувати міську аграрну діяльність і сприяти формуванню інтегрованих моделей сталого розвитку в українському суспільстві.

Повнота відображення наукових положень дисертаційної роботи в опублікованих працях

Повнота відображення наукових положень дисертаційної роботи в опублікованих працях підтверджується значним обсягом публікацій автора, які охоплюють основні теоретичні та методичні результати, а також результати емпіричної апробації дослідження. Зокрема, за темою дисертації опубліковано 16 наукових праць, серед яких одна стаття у виданні, що входить до наукометричної бази даних Scopus, сім статей у вітчизняних фахових виданнях і в наукових збірниках, а також вісім публікацій у вигляді тез доповідей на наукових конференціях.

Аналіз опублікованих праць свідчить про те, що в них послідовно висвітлено концептуальні положення дисертації, зокрема авторське визначення міських агросистем, розроблену національну типологію, а також універсальну методику оцінки ефективності агросистем «Індекс сталості міських агросистем». У поданих статтях детально розглянуто економічні чинники становлення міських агросистем, охарактеризовано екологічні та соціальні аспекти їхнього функціонування, а також обґрунтовано рекомендації щодо інтеграції таких систем у просторове планування міст. Важливим є те, що методичний інструментарій оцінювання агросистем, розроблений авторкою, набув належної апробації, що відображено у публікаціях, присвячених результатам його застосування на практичному матеріалі.

Апробація матеріалів дисертації здійснювалася на різнорівневих наукових заходах – від міжнародних до всеукраїнських і регіональних конференцій, нарад і семінарів, що охоплюють широкий спектр питань у галузях економіки, екології, природокористування та управління земельними ресурсами. Зокрема, результати досліджень були представлені та обговорені на науково-практичних конференціях, присвячених проблематиці фінансово-економічного розвитку підприємницьких структур, сталого землекористування, екологічних інновацій та відновлення аграрних ландшафтів після військових дій. Така географічна та тематична широта апробації засвідчує високий рівень зацікавленості наукової спільноти в результатах дисертаційної роботи.

Таким чином, висока інтенсивність публікаційної діяльності й активна апробація результатів дослідження в науково-практичних комунікаціях різних рівнів свідчать про повноту та глибину відображення у виданих працях як теоретичних розробок дисертанта, так і проведених емпіричних досліджень. Це дає підстави вважати, що отримані наукові положення, висновки і рекомендації належним чином презентовані фаховій спільноті й уже набули початкової практичної реалізації.

Дотримання принципів академічної доброчесності

Дотримання принципів академічної доброчесності в дисертаційній роботі підтверджується належним посиланням на використані джерела, відсутністю запозиченого матеріалу без відповідних покликань і чітким відокремленням наукових здобутків автора від внеску інших дослідників. Усі цитати та статистичні дані супроводжуються коректними бібліографічними посиланнями, що унеможлиблює плагіат і забезпечує прозорість наукового пошуку. Крім того, методичні та емпіричні результати,

представлені в дисертації, отримано самостійно або у співавторстві з чітким визначенням власного внеску дисертантки. Це засвідчує високий рівень дослідницької етики й відповідності роботи встановленим нормам академічної доброчесності.

Дискусійні положення і зауваження до дисертаційної роботи

1. У п. 1.2.1. (с. 58-60) авторка наводить ґрунтовне дослідження поточного стану законодавчого регулювання міських агросистем в Україні. Справедливо зазначається відсутність у національному законодавстві чітко визначених правових норм щодо міського фермерства, що вказує на прогалини у нормативно-правовому забезпеченні цього напрямку. Водночас, у роботі недостатньо висвітлено можливі напрями інтеграції міських агросистем у чинне правове поле. Також варто було б приділити більше уваги питанням інституційного супроводу розвитку міських агросистем у контексті державної політики сталого розвитку.

2. Пункт 1.3 містить глибокий аналіз політик ЄС, що впливають на розвиток міських агросистем, зокрема CAP, Green Deal, Farm to Fork та Horizon Europe. Проте недостатньо враховано регіональні та національні підходи окремих країн ЄС, де вже впроваджено практики міського фермерства. Також варто більш структуровано висвітлити бар'єри інтеграції міських агросистем у політики ЄС, зокрема правові, фінансові та інституційні обмеження, а також можливі шляхи їх подолання.

3. У п. 2.1. наведено детальний аналіз впливу міських агросистем на окремі Цілі сталого розвитку, проте відсутній критичний аналіз їхніх взаємозв'язків. Недостатньо розкрито синергетичні ефекти між цілями, такими як взаємозв'язок продовольчої безпеки, міського розвитку та змін клімату. Доцільно

представити аналітичну матрицю взаємозалежностей між цілями, що дозволить глибше оцінити комплексний вплив міських агросистем у соціально-економічному та екологічному вимірах.

4. Аналіз екосистемних послуг міських агросистем, представлений у пп. 2.2.2, є структурованим та всебічним, авторка вдало ідентифікує ключові екосистемні переваги. Проте відсутня кількісна оцінка їхнього економічного ефекту. Недостатньо розкрито фінансовий вплив на такі аспекти як поліпшення якості повітря, покращення міського мікроклімату і збереження водних ресурсів.

5. У пп. 2.2.3 представлений глибокий аналіз соціального капіталу міських агросистем, який охоплює широкий спектр соціальних аспектів, таких як залученість громади, волонтерство та рівень соціальної згуртованості. Авторка вдало демонструє соціальну значущість цих процесів, проте відсутня кількісна оцінка їхнього соціально-економічного ефекту. Зокрема, недостатньо висвітлено кількісні показники економічного еквівалента соціального капіталу.

6. У п. 3.2 дисертаційної роботи представлено апробацію методики на шести міських агросистемах різного типу, що дає змогу проаналізувати їхню специфіку та ефективність. Значна увага приділяється взаємодоповнюючому характеру різних типів агросистем, проте цьому аспекту не вистачає узагальненого порівняльного аналізу. Було б доцільно детальніше розглянути, як різні агросистеми взаємопов'язані та доповнюють одна одну, відобразити їхню взаємодію та ключові параметри.

Зазначені зауваження не зменшують значущості виконаної роботи та її результатів і можуть слугувати основою для наукової дискусії.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Ірини БАРУЛІНОЇ за темою «**Економічне обґрунтування міських агросистем в умовах урбаністичного розвитку під впливом кліматичних змін**» є цілісним завершеним, самостійно виконаним і логічно побудованим дослідженням. Представлені в ній наукові положення, висновки і пропозиції в комплексі розв'язують важливе завдання щодо оцінки економічної ефективності міських агросистем та їхнього впливу на сталий розвиток територіальних громад.

Робота повністю відповідає вимогам до оформлення дисертацій, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами та доповненнями), Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами та доповненнями); Постанови Кабінету Міністрів України «Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 № 44 (зі змінами та доповненнями), а її авторка **Баруліна Ірина Юріївна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 Економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН
учений секретар, завідувач відділу підприємництва,
кооперації та агропромислової інтеграції
Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки»

Олександр ШПИКУЛЯК

17 березня 2025 року

